

КОМПЛЕКСНЕ ОЦІНЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

Мета статті полягає в поглибленні теоретичних принципів науки про безпеку унаслідок формування комплексного оцінювання продовольчої безпеки регіону. **Методи:** Тринітарний підхід до визначення доступності продовольства використаний при розробці комплексного оцінювання продовольчої безпеки регіону. **Результати:** Ієрархічну декомпозицію індикаторів фізичної, економічної і соціальної доступності продовольства сформовано на принципах такого підходу. Уточнено визначення поняття продовольчої безпеки регіону, під яким розуміється такий соціально-економічний стан регіону, який передбачає захищеність життєво важливих інтересів місцевого населення унаслідок достатнього забезпечення фізичної, економічної і соціальної доступності продовольства. **Висновки:** Логіко-структурний підхід отримав подальший розвиток: його концепцію було застосовано при розробці комплексного оцінювання продовольчої безпеки регіону і доповнено положеннями теорії структурної гармонії систем в частині розробки ієрархічної декомпозиції індикаторів фізичної, економічної і соціальної доступності продовольства.

Ключові слова: оцінювання, продовольча безпека, регіон, доступність продовольства, індикатор.

Н.С. Морозюк

КОМПЛЕКСНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА

Цель статьи заключается в углублении теоретических принципов науки о безопасности вследствие формирования комплексного оценивания продовольственной безопасности региона. **Методы:** Тринитарный подход к определению доступности продовольствия был использован при разработке комплексного оценивания продовольственной безопасности региона. **Результаты:** Иерархическая декомпозиция индикаторов физической, экономической и социальной доступности продовольствия сформирована на принципах этого подхода. Уточнено определение понятия продовольственной безопасности региона: это такое социально-экономическое состояние региона, которое предусматривает защищенность жизненно важных интересов местного населения вследствие достаточного обеспечения физической, экономической и социальной доступности продовольствия. **Выводы:** Логико-структурный подход получил дальнейшее развитие: концепция этого подхода была применена при разработке комплексного оценивания продовольственной безопасности региона и дополнена положениями теории структурной гармонии систем в части разработки иерархической декомпозиции индикаторов физической, экономической и социальной доступности продовольствия.

Ключевые слова: оценивание, продовольственная безопасность, регион, доступность продовольствия, индикатор.

N.S. Morozyuk

COMPLEX EVALUATION OF FOOD SECURITY OF REGION

Aims. The article deals with deepening of theoretical principles of science about security as consequence of formation of complex evaluation of food security of the region. **Methods:** three-phase approach to determining the availability of food has been used to develop a comprehensive assessment of food security in the region. **Results:** hierarchical decomposition of indicators of physical, economic and social access to food has been formed on the principles of this approach. The definition of food security in the region has been specified regarding it as the socio-economic condition of the region which provides protection of vital interests of the local population due to adequate physical, economic and social access to food. **Conclusion:** logical-structural approach has been further developed: the concept of this approach has been applied to the complex assessment of food security in the region and supplemented the theory of structural harmony of systems in developing a hierarchical decomposition of indicators of physical, economic and social access to food.

Keywords: evaluation, food safety, region, availability of food, indicator.

Постановка проблеми. Тематика продовольчої безпеки є споконвічною, оскільки забезпечення продовольством є однією з найгостріших проблем людства. Майже усталеним є погляд на продовольчу безпеку як таке соціально-економічне

* Морозюк Н. С. – старший викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Одеського державного аграрного університету, м. Одеса, Україна.

Morozuk N.S. – Senior Lecturer, Department of Accounting and Audit, Odessa State Agrarian University, Odessa, Ukraine.

та екологічне становище, за якого всі соціальні і демографічні групи населення стабільно та гарантовано забезпечені безпечним і якісним продовольством у необхідній кількості та асортименті, необхідних і достатніх для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення країни. Про це свідчать масштабні дослідження, такі, наприклад, як [1, 2] та положення вітчизняного законодавства [3]. Наразі дослідження продовольчої безпеки "пересуваються" з рівня держави на регіональний рівень. Для України в силу низки об'єктивних чинників таке "пересування" є такою сферою суспільного буття, що не втрачає актуальності, потребуючи, перед усе, не лише дослідження стану та тенденцій продовольчої безпеки регіону, але комплексного оцінювання її рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питання продовольчої безпеки регіону сьогодні є вельми популярними серед науковців. Проте нова хвиля популярності таких питань є принципово іншою, порівняно із періодом зародження і становлення безпекознавства. Дослідження проблеми продовольчої безпеки здійснюють науковці Ради по вивченню продуктивних сил України НАНУ, Національного інституту проблем міжнародної безпеки Ради національної безпеки і оборони України, Інституту прогнозування НАНУ, Інституті аграрної економіки УАН, Інституті економіки НАНУ. Значний внесок у розробку теоретико-методичних основ та прикладних аспектів цієї проблеми здійснили українські та зарубіжні вчені, а основні тенденції забезпечення продовольчої безпеки показано в [4, 5]. Однак наукове підґрунтя оцінювання продовольчої безпеки регіону не можна вважати остаточно сформованим.

Метою статті є удосконалення способу оцінювання продовольчої безпеки регіону.

Виклад основного матеріалу. Автор статті тлумачить поняття продовольчої безпеки регіону, на відміну від існуючих понять, як такий соціально-економічний стан регіону, який передбачає захищеність життєво важливих інтересів місцевого населення шляхом достатнього забезпечення фізичної, економічної та соціальної доступності продовольства. Право на продовольче забезпечення громадян є соціально-економічним правом, яке визначено в основних законах (конституціях) багатьох держав. Тому окрім фізичної (наявність продовольства) та економічної (купівельна спроможність населення щодо продовольства) складових такої доступності, автор розглядає соціальну її складову як спроможність непрацездатного населення купувати продукти харчування за рахунок гарантованих державою соціальних виплат.

При розробці комплексного оцінювання продовольчої безпеки регіону використано тринитарний підхід до визначення доступності продовольства, на засадах якого сформовано ієрархічну декомпозицію індикаторів фізичної, економічної та соціальної доступності продовольства, використання якої слугує цілям ідентифікації загроз продовольчій безпеці регіону, моніторингу її рівня та удосконалення системи її інформаційно-аналітичного забезпечення. Згідно такого підходу традиційну декомпозицію індикаторів продовольчої безпеки регіону пропонується удосконалити шляхом виділення групи індикаторів соціальної доступності продовольства. До даної групи можна віднести індикатори, що характеризують можливість забезпечення належного харчування для найбільш вразливих (соціально незахищених) верств населення, головним джерелом доходів яких є соціальні виплати держави (пенсія, стипендія, допомога по безробіттю тощо), а також коефіцієнти диференціації обсягів та вартості харчування за окремими соціальними групами. Зокрема, до індикаторів соціальної доступності продовольства можна віднести співвідношення мінімальних гарантованих державою соціальних виплат до прожиткового мінімуму. Наприклад, співставлення рівнів середньої призначеної пенсії та прожиткового мінімуму свідчить про зростання у динаміці значень коефіцієнта співвідношення цих показників (рис. 1).

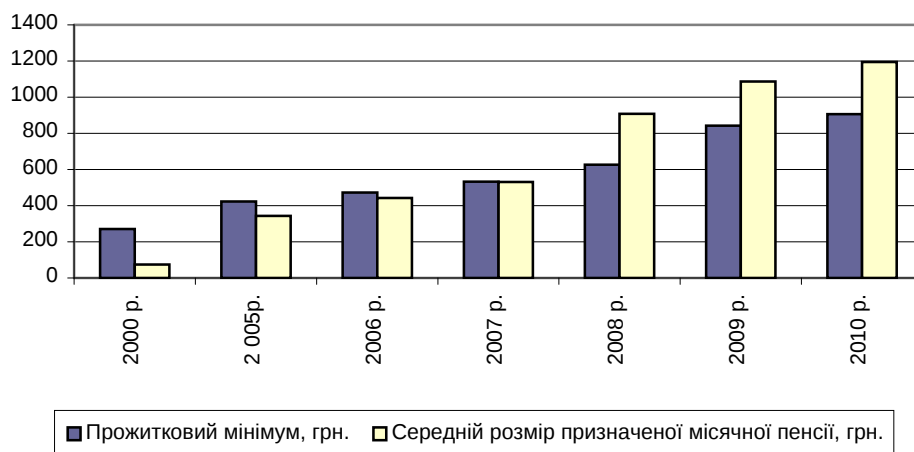

Рис. 1. Співставлення основних доходів жителів Одеської області із рівнем прожиткового мінімуму¹, грн

Інакше кажучи, темпи зростання таких гарантованих державою соціальних виплат, як пенсія, є вищими за темпи зростання прожиткового мінімуму. Якщо прожитковий мінімум протягом 2000-2010 рр. збільшився на 635 грн., то середній розмір нарахованих пенсій збільшився на 1120 грн. Це позитивно характеризує динаміку соціальної доступності продовольства та продовольчу безпеку регіону в цілому. Однак при цьому необхідно зазначити, що протягом 2005-2007 рр. середній рівень призначених пенсій був нижчим за прожитковий мінімум. Тобто, протягом цих років рівень гарантованих державою соціальних виплат навіть теоретично не міг забезпечити належне харчування населення.

Слід також відмітити значну диференціацію доходів домогосподарств Одеської області. У 2000 р. співвідношення загальних доходів 20% найбільш та 20% найменш забезпеченого населення регіону (квінтільний коефіцієнт фондів) дорівнював 4,4. Інакше кажучи, доходи найбідніших та заможних домогосподарств регіону відрізнялися у 4,4 рази. Протягом останнього десятиріччя значення даного показника знизилося, однак залишилося на високому рівні – у 2010 р. та 2011 р. цей коефіцієнт дорівнював 3,6.

Для об'єктивного оцінювання попиту на продукти харчування у контексті оцінювання продовольчої безпеки регіону необхідно розглянути показники фактичного споживання продуктів харчування в найбідніших домогосподарствах. За даними 2000-2011 рр., у найбідніших домогосподарствах Одеської області спостерігалася тенденція до покращення раціону (табл. 1).

Про це говорить і збільшення обсягів споживання відносно дорогих продуктів харчування рослинного та тваринного походження (молочних, м'ясних та рибних продуктів, а також фруктів та овочів), і зниження обсягів споживання найдешевших продуктів харчування рослинного походження (хлібні продукти та картопля). Якщо у 2000 р. найбідніші домогосподарства області споживали тільки 18 кг м'яса та м'ясопродуктів на одну особу, то у 2011 р. цей показник збільшився до рівня 43,2 кг. Аналогічна тенденція спостерігалася за молоком та молочними продуктами.

¹ Розроблено автором із використанням матеріалів Державного комітету статистики України [6].

**Споживання основних продуктів харчування на одну особу на рік
за групою домогосподарств з найнижчим рівнем сукупних доходів², кг**

Групи продуктів харчування	Раціональна норма	Фактичне споживання				
		2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	відхилення 2011 р. від рівня 2000 р.
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	101	99,6	100,8	100,8	97,2	-2,4
М'ясо і м'ясопродукти	80	18,0	26,4	42,0	43,2	25,2
Молоко і молокопродукти	380	115,2	162	166,8	168,0	52,8
Риба і рибопродукти	20	7,2	12	15,6	14,4	7,2
Яйця, шт.	290	120	180	204	216	96
Овочі та баштанні	161	70,8	69,6	87,6	96,0	25,2
Плоди, ягоди та виноград	90	13,2	15,6	28,8	27,6	14,4
Картопля	124	97,2	102	84	81,6	-15,6
Цукор	38	22,8	27,6	28,8	30,0	7,2
Олія рослинна всіх видів	13	13,2	15,6	19,2	14,4	1,2

Протягом 2000-2011 рр. обсяги щорічного споживання молока у найбідніших домогосподарствах регіону зросли на 52,8 кг на одну особу і у 2011 р. досягли рівня 168 кг. Не менш вагомою була тенденція до збільшення обсягів споживання фруктів та овочів. За групою домогосподарств з найменшим рівнем доходів у 2011 р. збільшилося у порівнянні із 2000 р. споживання на одну особу овочів на 25,2 кг, а фруктів на 14,4 кг. При цьому, щорічне споживання рослинної олії залишалося майже незмінним, споживання хлібних продуктів харчування знизилося на 2,4 кг, а споживання картоплі знизилося на 15,6 кг.

Незважаючи на наявну позитивну динаміку, фактичний рівень споживання усіх продуктів харчування, крім хлібних та рослинної олії, є меншим за рекомендовані для нормального харчування обсяги, визначені відповідно до норм раціонального харчування. Інакше кажучи, для найбідніших мешканців регіону проблема недоїдання і, навіть, голоду була і залишається достатньо актуальною.

Сучасна система державної статистики проводить вибіркові обстеження економічної діяльності домогосподарств регіону. Отримана інформація дозволяє провести групування домогосподарств за рівнем середньодушових сукупних доходів. Таке групування фактично відображає рівень заможності домогосподарств (логічно припустити, що ті господарства, що мають найбільш високий рівень сукупних доходів, є заможними, а ті, що мають низький рівень цих доходів, є незаможними).

Зазвичай підвищення доходів споживачів призводить до збільшення попиту на більшість товарів. Такі товари прийнято називати товарами вищої категорії, або нормальними товарами. Однак існують товари, попит на які змінюється в

² Розроблено автором із використанням матеріалів Державного комітету статистики України [6].

протилежному напрямку, тобто зростає при зниженні доходів, називають товарами нижчої категорії. До останніх товарів прийнято відносити хлібні продукти. Втім, результати групування домогосподарств Одеської області за рівнем середньодушових сукупних доходів показали наявність прямого зв'язку між цим показником і обсягами споживання хлібних продуктів (табл. 2).

Таблиця 2

**Середньомісячне споживання хлібних продуктів харчування
в домогосподарствах за групами за рівнем середньодушових
загальних доходів³, кг**

Роки	Групи домогосподарств за рівнем середньодушових загальних доходів					Усі домогосподарства
	перша	друга	третья	четверта	п'ята	
2000	8,3	10,0	10,8	12,3	13,5	10,7
2005	8,4	9,7	10,6	11,6	12,4	10,3
2010	8,4	9,3	9,8	9,7	9,6	9,3
2011	8,1	9,2	9,5	9,6	9,8	9,2
У середньому за 2000-2011 рр.	8,3	9,6	10,2	10,8	11,3	9,9

У 2000 р. мешканець Одеської області споживав у середньому 10,7 кг хлібних продуктів за місяць. У групі найбідніших домогосподарств цей показник дорівнював лише 8,3 кг, а в групі найзаможніших домогосподарств він був більшим на 5,2 кг і досягав рівня 13,5 кг.

Диференціація у споживанні хлібних продуктів у домогосподарствах з різним рівнем достатку спостерігалася протягом усього періоду дослідження. У 2011 р. різниця у місячному споживанні хлібних продуктів між першою та останньою групою домогосподарств знизилася у порівнянні із 2000 р., але також була вагомою (1,7 кг або 21%).

Наявність такого прямого зв'язку між рівнем доходів населення та обсягами споживання хлібних продуктів суперечить загальноприйнятому підходу до хлібних продуктів як до товарів нижчої категорії з точки зору еластичності попиту за доходами населення, однак відповідає реаліям сьогодення. Раціон багатьох українців від традиційного раціону мешканців країн з розвинутою економікою відрізняється не лише за структурою, але й за енергетичною поживністю. За таких умов хлібні продукти стали для українців товарами вищої категорії, попит на які зростає при підвищенні рівня доходів домогосподарств.

У табл.3-4 наведені дані про споживання м'ясних та молочних продуктів харчування в домогосподарствах за групами за рівнем середньодушових загальних доходів.

³ Розроблено автором із використанням матеріалів Державного комітету статистики України [6].

Таблиця 3

**Середньомісячне споживання м'ясних продуктів харчування
в домогосподарствах за групами за рівнем середньодушових
загальних доходів⁴, кг**

Роки	Групи домогосподарств за рівнем середньодушових загальних доходів					Усі домогосподарства
	перша	друга	третя	четверта	п'ята	
2000	1,5	2,4	3,2	4,2	6,2	3,3
2005	2,2	3,4	4,3	5,5	7,3	4,2
2010	3,5	4,6	5,2	5,8	7,1	5,1
2011	3,6	4,6	5,1	5,9	7,0	5,1
У середньому за 2000-2011 рр.	2,7	3,8	4,5	5,4	6,9	4,4

Таблиця 4

**Середньомісячне споживання молочних продуктів харчування
в домогосподарствах за групами за рівнем середньодушових
загальних доходів⁵, кг**

Роки	Групи домогосподарств за рівнем середньодушових загальних доходів					Усі домогосподарства
	перша	друга	третя	четверта	п'ята	
2000	9,6	14,1	17,5	21,4	27,0	17,1
2005	13,5	19,0	22,6	26,5	31,6	21,7
2010	13,9	18,0	19,6	21,5	25,5	19,1
2011	14,0	17,6	19,5	21,3	25,1	18,9
У середньому за 2000-2011 рр.	12,8	17,2	19,8	22,7	27,3	19,2

Для оцінювання впливу доходів покупців на обсяги попиту на товар можна використовувати коефіцієнт еластичності попиту за доходами, динаміку яких подано на рис. 2.

⁴ Розроблено автором із використанням матеріалів Державного комітету статистики України [6].

⁵ Розроблено автором із використанням матеріалів Державного комітету статистики України [6].

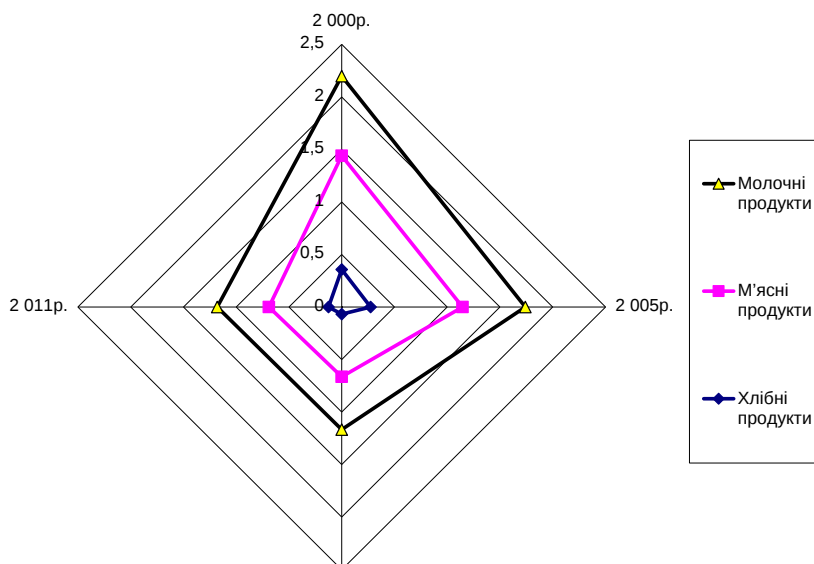

Рис. 2. Динаміка коефіцієнтів еластичності попиту на основні продукти харчування за рівнем сукупних доходів домогосподарств Одеської області⁶

Упродовж останніх років спостерігається тенденція до зниження еластичності попиту на хлібні продукти за рівнем доходів населення, що може пояснюватися підвищенням рівня життя населення регіону. Тобто навіть найбідніші домогосподарства вже мають можливість зменшувати споживання хліба, макаронів та круп за рахунок більш дорогих продуктів рослинного та тваринного походження. Однак рівень продовольчої безпеки можна буде вважати задовільним лише у тому разі, коли наявний попит на продовольство відповідатиме потребам населення. Для цього коефіцієнти еластичності попиту повинні мати від'ємне значення. Фактичні показники еластичності попиту на хлібні продукти наближаються до нульової позначки, однак, вони ще не досягли задовільного рівня. Проте при збереженні тенденції до зростання доходів населення регіонів уже в найближчі роки можна очікувати від'ємних значень коефіцієнта еластичності попиту на хлібні продукти за доходами населення.

Висновки. Логіко-структурний підхід, застосування якого при розробленні комплексного оцінювання продовольчої безпеки регіону доповнено положеннями теорії структурної гармонії систем щодо ієрархічної декомпозиції індикаторів фізичної, економічної та соціальної доступності продовольства. При розробці комплексного оцінювання продовольчої безпеки регіону використано тринитарний підхід до визначення доступності продовольства, на засадах якого сформовано ієрархічну декомпозицію індикаторів фізичної, економічної та соціальної доступності продовольства, використання якої слугує цілям ідентифікації загроз продовольчій безпеці регіону, моніторингу її рівня та удосконалення системи її інформаційно-аналітичного забезпечення.

Література

1. Rome Declaration on World Food Security [Електронний ресурс] // Сайт міжнародної ініціативи "Боротьба з голодом через освіту". — Режим доступу : <http://www.feedingminds.org/fileadmin/templates/feedingminds/pdf/l3_less3.pdf>

⁶ Розроблено автором із використанням матеріалів Державного комітету статистики України [6].

2. Гребенюк М. В. Міжнародно-правовий досвід забезпечення продовольчої безпеки [Електронний ресурс] / М. В. Гребенюк. — Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-221.html>
3. Закон України "Про продовольчу безпеку України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=44744
4. Food Security: The Science, Sociology and Economics of Food Production and Access to Food". Springer.com. Retrieved November 13, 2011.
5. The roots of food security [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://esciencenews.com/articles/2010/01/27/the.roots.food.security>
6. Держкомстат України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

References

2. *Rome Declaration on World Food Security*. Available at: <http://www.feedingminds.org/fileadmin/templates/feedingminds/pdf/l3_less3.pdf>
2. Grebeniuk M. V. *Mizhnarodno-pravovyy dosvid zabezpechennia prodovolchoi bezpeky* [International legal experience of the maintenance of food safety]. Available at: <http://www.info-prensa.com/article-221.html>
3. *Zakon Ukrainy "Pro prodovolchu bezpeku Ukrainy* [A law of Ukraine is "On food security of Ukraine"]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=44744
4. Food Security: The Science, Sociology and Economics of Food Production and Access to Food. Springer.com. Retrieved November 13, 2011.
5. *The roots of food security*. Available at: <http://esciencenews.com/articles/2010/01/27/the.roots.food.security>
6. *Derzhkomstat Ukrainy* [State statistics Service of Ukraine], Available at: www.ukrstat.gov.ua

© Н. С. Морозюк, 2012

Рецензент

д.е.н., проф. Т. В. Калінеску

Reviewer

T. V. Kalinesku
Doctor of Economic Sciences, Professor
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine